

K ŠEDESÁTINÁM PROF. Dr. JANA DOLEŽALA

Profesor Jan Doležal se narodil 30. 3. 1902 ve Vnorovech, rázovité slovácké vesnici u Veselí na Moravě. Na názorový vývoj mladého chlapce měl podstatný vliv jeho otec, osobitý venkovský pokrokář. Až do sexty studoval na klasickém gymnasiu ve Strážnici. Hluboký zájem o Slovensko, který jej doprovází po celý život, jej přivedl v septimě na reálné gymnasium ve Skalici na Slovensku, kde v roce 1921 maturoval. Na gymnasiálních studiích patřil podle svědectví spolužáků mezi výborné, nikoli však vzorné žáky.

Po maturitě odešel studovat do Prahy obory filozofii a francouzštinu. Už v prvním roce se však jeho zájem soustředil na filozofii a zde hlavně na tehdy s ní ještě plně spojenou psychologii a sociologii. V Praze měly na mladého studenta trvalý vliv Krejčího přísná logičnost při analýze jevů i myšlenek a Forstrova odvaha k novým myšlenkovým koncepcím.

V Psychologickém ústavě Františka Krejčího se Doležal seznámil s experimentální psychologií. Brzy se rozhodl plně pro toto vědní zaměření. Již v příštím roce (1922) odešel z Prahy na filozofickou fakultu lipské university. Zde poslouchal psychologii (filozofii), národní hospodářství a pedagogiku. Většinu času však ztrávil ve Wundtově Psychologickém ústavě. Značné technické nadání mu usnadnilo osvojit si rychle tehdy používané experimentální techniky. Brzy v nich vynikl natolik, že se stal pomocným asistentem při přednáškách z obecné psychologie.

Pod vedením prof. O. Klemma pracoval pak na disertační práci »Analyse der Arbeit an Drehkurbeln«. Práce má pozoruhodnou vědeckou úroveň, byla vyznamenána cenou lipské university a uveřejněna prof. F. Krügerem v časopise »Neue psychologische Studien«.

Studium v Lipsku ukončil Doležal v r. 1927 doktorátem filozofie. Už rok předtím, v létě 1926, nastoupil místo asistenta v Psychotechnickém ústavě prof. E. Sachsenberga na Vysoké škole technické v Drážďanech. Spolupráce s tímto vynikajícím německým průmyslovým organizátorem mu poskytla možnost seznámit se s moderní výrobní technikou a získat rozsáhlé organizační zkušenosti. Během téměř šestiletého pobytu v Drážďanech rozvinul v Psychotechnickém ústavě — zejména když byl pověřen jeho vedením — rozsáhlý komplexní psychofyziologický výzkum, zaměřený hlavně na otáz-

ky pásové výroby, nácviku základních pracovních dovedností, optimální úpravy pracovních nástrojů a podmínek apod. Současně se jako odborný poradce podstatně podílel na budování a organizaci poraden pro volbu povolání v tehdejší Sasku.

Tato nadějná vědecká dráha byla přerušena politickým vývojem v Německu. V Sasku nastoupili nacisté k moci již počátkem r. 1932. Za těchto okolností bylo samozřejmě, že na Vysoké škole technické v Drážďanech nemohl nadále působit československý státní příslušník, o němž nadto bylo známo, že je přesvědčený marxista. Odnětím povolení k dalšímu pobytu v zemi byla jeho činnost v Drážďanech náhle ukončena.

V květnu téhož roku nastoupil Doležal jako náměstek ředitele v Psychotechnickém ústavu MAP, jenž byl právě v té době organizačně osamostatněn jako Ústřední psychotechnický ústav československý. Byla to poloveřejná instituce neujasněného poslání, s pěti či šesti pracovníky, materiálně nevybavená a odkázaná na tehdy velmi skromné státní subvence. Po stránce metodické byla činnost ústavu zcela v zajetí mechanického testování podle zastaralých amerických vzorů. Odborně i organizačně dobře připravený náměstek ředitele orientoval činnost ústavu především na pomoc mládeži při volbě povolání a studia a na spolupráci při výběru dopravních zaměstnanců. Organizačně se přimkl ústav k ministerstvu školství a ministerstvu sociální péče. Ve vnitřní agendě rozšířil a prohloubil především metodickou výzbroj ústavu. Na místě mechanického kvantitativního hodnocení pomocí primitivních testů prosazoval psychologický rozbor každého jednotlivého případu ve všech vědeckým přístupem postižitelných aspektech osobnosti. Přizpůsobil našim poměrům většinu tehdy známých psychologických vyšetřovacích metod používaných při výzkumu schopností a sám navrhl celou řadu nových úprav nebo i pomůcek a testů zcela původních.

Úsilí o zkvalitnění učňovského výcviku a pracovní výchovy jej přivedlo do úzkého styku s Ústavem pro zvelebování živností a s některými průmyslovými podniky. Velmi intenzivní byla také jeho spolupráce s odborovým hnutím, jehož vedoucí pracovníky se neúnavně snažil získat pro myšlenku, aby na půdě odborů byl zřízen ústav pro výzkum práce.

Přes četné obtíže a nesnáze neklidné předválečné doby se Doležalovi během několika let podařilo postavit ÚPÚČ materiálně i odborně na pevný základ, dát jasný směr jeho činnosti a podstatně rozšířit počet jeho pracovníků.

S tímto úspěchem se však Doležal nespokojil. Viděl v otázkách volby povolání a otázkách pracovního výcviku jen jednu část problematiky pracovní činnosti vůbec. Snažil se proto rozšířit vědecký záběr jím vedeného ústavu na celou oblast pracovního a zejména výrobního procesu a navázat tak na úsilí, které rozvinul již v Drážďanech. V roce 1938 se tato dlouholetá snaha setkala konečně s úspěchem. Ústřední psychotechnický ústav československý byl z jeho podnětu přebudován na Ústav lidské práce a Doležal se stává jeho ředitelem. Pracovní program ústavu zahrnuje nejen celou oblast psychologie práce, ale i fyziologii práce, sociologii práce a pracovní výchovu. Později k těmto oborům přistupuje i problematika ekonomiky práce, zejména otázky pracovních norem, včetně problémů mzdových a otázek organizace práce. Vzniká tak komplexní instituce, tehdy snad jedinečná svým pojetím a svými cíli.

Dříve však, než se nové zaměření ústavu mohlo projevit také prakticky a pracovní, došlo k okupaci a válce. Vysoké školy byly zavřeny a většina vědeckých institucí byla okupanty zrušena. Tento osud hrozil i Ústavu lidské práce. Na druhé straně tu však bylo snad ještě větší nebezpečí, že ústavu bude zneužito pro účely okupantů. Oběma eventualitám dovedl Doležal zabránit. Ústav dostal sice německé vedení, ale přesto se podařilo jeho praktickou činnost zase omezit jen na oblast poradenství ve volbě povolání a výchovu učňů. Hlavní důraz byl položen na práci vědeckovýzkumnou s úmyslem připravit ústav po odborné a kádrové stránce na činnost po válce.

Po osvobození ČSSR Sovětskou armádou zaměřil Doležal činnost ústavu k budovatelským cílům socialismu. V pracovních úkolech postavil do popředí otázku organizace práce ve znárodněném průmyslu, problematiku pracovních norem a mezd. Mnoho bylo také vykonáno v oblasti pracovního výcviku a výchovy učňů. Zásluhy o vybudování Ústavu lidské práce a služby ústavu znárodněnému průmyslu velmi kladně ocenil při odchodu Doležala na universitu tehdejší ministr sociální péče akademik Zd. Nejedlý.

Doležal se habilitoval na filosofické fakultě University Karlovy již v r. 1936, a to pro obor psychotechniky. V roce 1947 byl jmenován profesorem pro experimentální a užitou psychologii. Trvalo to však delší dobu, než byl v Ústavu lidské práce uvolněn natolik, aby se mohl plně věnovat pedagogické a badatelské práci na universitě.

Počátky jeho profesorského působení spadají do doby, kdy vědní oblast jím zastupovaná byla nejen u nás, ale ve všech zemích socialistického tábora v hluboké přerodové krizi. Profesor Doležal zaujal od samých počátků jasné a rozhodné stanovisko proti idealistické orientaci v psychologii a důsledně prosazoval pojetí materialistické, jakož i používání objektivních, zejména experimentálních metod. Zároveň se však velmi energicky stavěl proti likvidátorským tendencím v naší vědní oblasti, ať už se projevovaly snahami popírat psychologii jako objektivní vědu, nebo snahami zaměňovat psychologii s fyziologií. Stejně jasné a jednoznačné stanovisko zaujal i v otázce využívání psychologických poznatků v praxi. I zde se projevovaly určitou dobu tendence, které ze správné kritiky zneužívání psychologie v kapitalistických státech dospívaly k paušálnímu zamítání aplikace psychologických poznatků ve společenské praxi vůbec, nebo připouštěly jejich využití nejujše ještě ve výchově. V kritickém rozboru celého problému aplikace vědy, předneseném na I. pracovní konferenci československých psychologů ve Smolenicích, ukázal, že praktické využívání psychologie má sice proti ostatním vědám své specifické rysy, zásadně že však všechny oblasti socialistické společenské praxe mohou a mají — třebaže v různých formách a různé míře — psychologických poznatků využívat.

Profesor Doležal ve svých úvahách vyšel z nesmlouvavé kritiky buržoazního mechanického testování, ale neomezil se jen na tuto kritiku, nýbrž razil i nové cesty a navrhl vědecky zdůvodněné a socialistické společenské praxi odpovídající řešení těchto otázek. Velký význam má v tomto směru jeho návrh nového systému výběru a rozmístování dopravních zaměstnanců, uplatňovaný nyní na našich železnicích. Ještě větší praktický dosah má jeho myšlenka postavit místo buržoazního poradenství při volbě povolání systém plánovité přípravy na volbu povolání na základě soustavného rozvoje schopností a profesionálních zájmů ve výchovném a vyučovacím procesu. Při řešení těchto i dalších problémů užití psychologie v praxi neutkvěl Doležal nikdy na jednostranném psychologickém stanovisku; řešil je vždy na základě marxistického rozboru společenských potřeb a s hlubokým smyslem pro současnou společenskopolitickou situaci. Je nespornou zásluhou profesora Doležala, že u nás nedošlo při překonávání idealistické psychologie k takové desorientaci, jako tomu bylo v některých jiných lidově demokratických zemích. Při úsilí tomuto úpadku zabránit se opíral nejen o dobrou znalost celého vývoje marxistické psychologie v Sovětském svazu (s jejímiž pracovníky navázal osobní styk již v době svého působení v Drážďanech), ale také o pokrokové tradice domácí (J. E. Purkyně, F. Krejčího a V. Forstra).

Roku 1950 byl Doležal jmenován vedoucím učitelem první — a delší dobu také jediné — samostatné katedry psychologie na našich universitách. V této funkci věnoval mnoho úsilí rozvinutí odborného studia psychologie jako samostatného studijního oboru. Je iniciátorem a spoluautorem nové koncepce tohoto studia, založené na podrobné analýze potřeb praxe. Jeho vynikající učitelské zkušenosti se v poslední době znovu plně uplatnily při současné přestavbě vysokoškolského studia. Za zásluhy o filoso-

fickou fakultu UK, které si jako člen různých fakultních komisí a jako proděkan fakulty získal, mu bylo při příležitosti patnáctého výročí osvobození naší vlasti Sovětskou armádou předáno čestné uznání.

Při příchodu na universitu převzal profesor Doležal také Psychologický ústav, vybudovaný kdysi Františkem Krejčím. Bylo to v době, kdy byla v psychologii jednostranně uplatňována společenskovědní orientace a laboratorně experimentální metody byly zamítány. Doležal nepodlehł této jednostrannosti. Již před pavlovskou diskusí zdůrazňoval reflexní charakter psychického dění a význam fyziologie pro vysvětlování psychických procesů, a tím i nutnost laboratorního experimentu v psychologickém bádání.

Po pavlovské diskusí v SSSR začal postupně nahrazovat zastaralé, ještě wundtovsky orientované zařízení bývalého Psychologického ústavu moderními experimentálními aparaturami a novou tematickou náplní. Přes četné potíže a počáteční nepochopení se mu v roce 1956 podařilo i oficiálně obnovit na fakultě samostatné, organizačně od katedry oddělené výzkumné experimentální pracoviště. Dnes patří Doležalem vedený Psychologický ústav University Karlovy k nejlepším, technicky nejmodernějším institucím tohoto druhu a přispívá podstatně k dobrému jménu československé psychologie i za hranicemi.

Profesor Doležal sám navrhl a vypracoval několik zcela nových a vědecky nesporně velmi cenných experimentálních metodik, včetně potřebných aparatur. Nejznámější z nich je metodika označovaná mezi odborníky jako mikroanalýza časového průběhu pracovních činností. Jejím základem je detailní a kontinuální záznam reakčních časů pomocí jím samým navrženého elektrochronografu. K této problematice se úzce přimyká systém metodik a experimentálních zařízení k podrobnému sledování rozličných parametrů jednoduchých i složitých motorických reakcí a několik aparatur k výzkumu zákonitostí, uplatňujících se při vytváření a přestavbě motorických dynamických stereotypů. Zvláštní místo mezi Doležalem navrženými experimentálními zařízeními zaujímá moderní dynamometrická aparatura pro komplexní a mimořádně přesné sledování a rozbor průběhu jednoduché tělesné práce různé namáhavosti, zacílená hlavně na výzkum kinestetické reiferentace, ale i na jiné psychologické problémy fyzické práce.

Učitelská a badatelská činnost prof. Doležala a jeho průkopnické úsilí o budování vědecké psychologie u nás mělo a má dosud podstatný vliv na názory a vědeckou práci nové české psychologické generace. I když mnohé z jeho myšlenek nebyly dosud tiskem uveřejněny, staly se nicméně základem vědecké činnosti jeho spolupracovníků a celé generace žáků, kteří se školili pod jeho vlivem.

Doležal se však při své odborné práci neomezil jen na učitelské a badatelské úkoly. Je typem socialistického vědce, spojujícího vysokou teoretickou vyspělost s trvalým zájmem o praxi, o veřejné dění a s hlubokou oddaností myšlenke socialismu a výstavbě nového společenského řádu. Jeho názorová stálost a jistota souvisí právě s jeho těsným osobním vztahem k revolučnímu dělnickému hnutí, k němuž se hlásí již od studentských let. Odtud pramení i jeho trvalý zájem o řešení sociálně politické problematiky.

Profesor Doležal věnoval převážnou část svého životního úsilí konkrétní práci, budování, vyznačování cest a organizování kolektivní spolupráce našich psychologů. Všude dával podněty, pronikal k podstatě a základům problémů, výstižně analyzoval a obratně shrnoval podstatné myšlenky v rozpravách a diskusích. Jeho publikační činnost vykazuje proto vedle detailních monografických studií a jedné větší práce syntetické především úvahy programatické a hodnotící. Těmito a četnými přednáškami však právě přispěl podstatně k usměrnění vývoje československé psychologie

a zasáhl hluboce do naší přítomnosti. Svou vervností, informovaností, hloubkou a bystrostí svého postřehu, kritičností někdy až bezohlednou k jiným i k sobě, přispěl v mnohém ke správnému vývoji naší vědy a k tomu, čeho se u nás v psychologii v minulých desetiletích dosáhlo. Tak má prof. Doležal značný podíl na vzniku Komise pro psychologii při ČSAV a Psychologické společnosti při ČSAV; v obou je od počátku předsedou. Jeho konstruktivní způsob myšlení, věcné jednání, energie a houževnatost ve sledování vytčených cílů, jakož i smysl pro kolektivní snažení přispěly podstatně k dobré spolupráci mezi našimi jednotlivými pracovišti a pomáhaly odstraňovat nedorozumění a nepochopení i při kontaktu se sousedními vědními obory. Aktivně a úspěšně se Doležal účastnil i organizace obou dosud uspořádaných konferencí československých psychologů a přípravy jejich prvního sjezdu. Všem těmto akcím pomohl dát jednotící ideje a hodnotící měřítko. Nemenší jsou zásluhy profesora Doležala i na vzniku časopisu Československá psychologie, kde od počátku zastává funkci hlavního redaktora.

Je skoro samozřejmé, že pracovník takto agilní je členem vědeckých rad našich čelných institucí, zabývajících se výzkumem v oblasti psychologie a pedagogiky a také členem vědecké rady MŠK. Mimořádný význam pro rozvoj vědecko-badatelské práce v oblasti psychologie má jeho účast na plánování a koordinaci psychologických úkolů ve státním plánu výzkumu, kde je předsedou rady stěžejního úkolu XIV-2 »Výzkum vlivu spojení tělesné a duševní práce ve výchově na všestranný rozvoj osobnosti v komunistické společnosti.«

Obdobnou funkci plní i při koordinaci resortních úkolů v oblasti psychologie při MŠK. V poslední době byl jmenován také členem předsednictva komise pro výchovné poradenství při MŠK a zástupcem předsedy kolegia pro pedagogiku a psychologii ČSAV.

Životní dílo prof. Doležala nelze plně docenit a pochopit jen z úzce odborného hlediska. Za tímto dílem stojí nejen specialista mimořádného významu, ale také člověk s jasnou perspektivou, s hlubokým citovým vztahem k lidem, vědec-komunista s nezdolnou energií a zanícením překonávající statečně všechny překážky a nepřízné osudu i vlastní chronickou chorobu.

Českoslovenští psychologové mu přejí ze srdce mnoho zdraví a pohody do další práce.

V. Chmelař

Seznam publikací profesora dr. Jana Doležala

1. Untersuchungen über die Verwendbarkeit 6 — stelliger Zahlen für Kraftwagen, Psychol. Z., 1927.
2. Psychotechnische Eignungsprüfungen und spontane Vorauslese, Psychol. Z., 1929.
3. Analyse der Bewegungsform bei der Arbeit an Drehkurbeln, Neue psychol. Studien, 1930.
4. Psychologie a psychotechnika výkonosti, Encyklopedie výkonosti I., 1932.
5. Volba povolání středoškolských abiturientů, Věstník pedagogický, 1933.
6. Nezaměstnanost studovaného dorostu, Naše doba, 1933.
7. Psychotechnika v pojišťování, Pojistný obzor, 1933.
8. Psychotechnika a řidič, Řidič automobilu, 1934.
9. Ein Beitrag zum Problem der Auslese für das höhere Studium, Sborník VIII. mezinárodního psychotechnického kongresu, 1936.
10. Co soudí abiturienti o psychotechnickém vyšetření, Psychotechnická ročenka, 1934.
11. Výzkum abiturientů českých středních škol v zemi České a Moravskoslezské, Statistický obzor, 1936.
12. Člověk v práci a v povolání, Organisaace, 1940.
13. Pracovní místo a výkonost, Organisaace, 1940.
14. Pracovní pohyb a výkon, Organisaace, 1940.

15. Ústav lidské práce a střední škola, Střední škola, 1940.
16. Organisoaná součinnost lidí, Svět, 1943.
17. Boj proti únavě v průmyslové práci, Průkopník, 1943.
18. Hospodárnost — podstatný znak života, Průkopník, 1943.
19. Úkoly odborné výchovy v průmyslové práci, Průkopník, 1943.
20. Vyšetršování pracovní způsobilosti kvartánů, Vychovatel, 1944.
21. Problémy průmyslové výroby, Svět, 1944.
22. Výchova k práci, Polytechnická výchova, 1946.
23. Pracovní úsilí a výkonnost, Soc. revue, 1946.
24. Věda o práci, Skripta pro posluchače VŠPS, 1948.
25. K diskusi o vyučování psychologie, Předvoj, 1951.
26. Slovo úvodem (k zahájení edice Čs. psychologie), Čs. psychologie, 1957.
27. Předmluva ke Sborníku psychologických prací, Praha 1957.
28. Čím se člověk liší od zvířat, Psychologie v našem denním životě, 1957 (spoluautor J. Bureš).
29. Užítí psychologie v praxi, Psychologie v našem denním životě, 1957 (spoluautor F. Hyhlík).
30. K psychologickému odkazu Frant. Krejčího, Čs. psychologie, 1958.
31. Psychologie práce (leze), Sborník: Využitie psychologie v soc. praxi, 1959.
32. Zásady a možnosti využití psychologie v socialistické společenské praxi, Sborník: Využitie psychologie v soc. praxi, 1959.
33. Václav Příhoda — český psycholog, Čs. psychologie, 1959, 361—373 (spoluautoři J. Linhart, V. Tardý).
34. Světový rok mentální hygieny, Čs. psychologie, 1960.
35. Nový způsob analysy průběhu pohybových reakcí (spoluautoři M. Brichcín a O. Lanc), Čs. psychologie, 1960.
36. Patnáct let psychologie v lidově demokratickém Československu. Čs. psychologie, 1960.
37. Proč duševní hygiena, Malá moderní encyklopedie, 1961, sv. 26.
38. Skvělé perspektivy — závažné úkoly. Čs. psychologie, 1961.

60 лет профессора Долежала

Директору Института психологии Карлова университета в Праге, профессору Яну Долежалу исполняется 60 лет. Он родился 30 марта 1902 года во Вноровых в Моравии (ЧССР). Окончив гимназию, изучил в университете в Праге и в Лейпциге психологию (философию, экономию и педагогику). Звание доктора философии ему было присвоено в 1927 году в лейпцигском университете. С 1926 по 1932 г. работал в Институте психотехники при политехникуме в Дрездене. В 1932 году вернулся по политическим причинам в Прагу. Здесь работал в Центральном чехословацком институте психотехники, который в 1938 году был по его инициативе перестроен в Институт человеческого труда. Задачей института было комплексное исследование трудовой деятельности человека, прежде всего производственной, с психологической, физиологической, экономической и педагогической точки зрения. Под руководством проф. Долежала Институт вырос в научно-исследовательское учреждение с широким включением в практику.

В 1936 году проф. Долежал получил звание доцента по психотехнике на философическом факультете Карлова университета. В 1947 г. был на том же факультете назначен профессором экспериментальной и прикладной психологии, а вскоре после этого — заведующим кафедры психологии. В 1956 году по инициативе проф. Долежала был восстановлен Институт психологии, основанный в 1921 году Франтишком Крейчи. В настоящее время Институт специализируется преимущественно на проблематику психологии труда и отличается высоким техническим уровнем и оригинальностью своих экспериментальных методов.

Проф. Долежал является типом социалистического ученого, соединяющего высокий научный уровень с постоянным интересом к практике и общественной жизни. Своей преподавательской и исследовательской деятельностью он оказал существенное влияние на взгляды и научную работу нынешнего поколения психологов в ЧССР. Большую часть своих жизненных усилий он посвятил развитию научно-исследовательской работы в области психологии в своей стране. Проф. До-

лежал является председателем Комиссии по психологии при Чехословацкой академии наук, Чехословацкого психологического общества и членом ученого совета Министерства школ и культуры.

Prof. Doležal — 60 years

The Director of the Institute of Psychology of Charles University, Prague, Professor Jan Doležal, celebrates his 60th birthday. Born on March 30, 1902 in Vnorovy in Moravia (ČSSR), he was educated at a grammar school and went on to study at Charles University, Prague and at the University of Leipzig, where in 1927 he received his PhD in psychology, including philosophy, economics and educational theory.

From 1926 to 1932 he worked at the Psychotechnical Institute of the Technical University in Dresden. In 1932, for political reasons, he returned to Prague, and worked at the Central Psychotechnical Institute of Czechoslovakia, which, on his initiative, was transformed in 1938 into an Institute of Human Labour. The aim of the Institute was to investigate human work activity, especially production activity, considered from the over-all view of psychology, physiology, economics and pedagogics. Under Professor Doležal's leadership the Institute became a very important scientific institution exercising an extensive influence in practical life.

In 1936 Professor Doležal attained the rank of Associate Professor at the Philosophical Faculty of Charles University in the field of psychotechnics. In 1947 he was appointed Professor of Experimental and Applied Psychology and soon afterwards became Head of the Department of Psychology. In 1956, on his initiative, the Institute of Psychology, founded in 1921 by František Krejčí, was renewed. The Institute concentrates now mainly on the problems of industrial psychology. It is outstanding on account of its high technical level and use of original experimental methods.

Professor Doležal is a socialist scientist, who combines the highest standards of professional knowledge with a permanent interest in practical affairs and public life. As a teacher and scientist he has had a great influence on the ideas and scientific work of the present generation of Czechoslovak psychologists. The greater portion of his life has been devoted to the development of specialized and scientific research in the field of psychology in his own country. He is Chairman of the Psychological Commission of the Czechoslovak Academy of Sciences, Chairman of the Psychological Society and a member of the Scientific Council of the Ministry of Education in the field of psychology.

NĚKOLIK OSOBNÍCH VZPOMÍNEK

Při příležitosti životního jubilea přítele soudruha prof. dr. Doležala vyvstanou mi modřek vzpomínky na mladá studentská léta, dobu dvacátých let, dobu přednášek a seminářů profesora Krejčího, dnes již v neexistujícím Kaulichově domě na Karlově náměstí, ale i na dobu vzniku a růstu marxistické levice v sociální demokracii i vzniku KSČ. My, mladí lidé kolem dvaceti let jsme tehdy přicházeli na Karlovu universitu, abychom v Praze studovali vědní obory nám blízké, ale dostávali jsme se i do mocného ideového proudu, vzniklého u nás Velkou říjnovou socialistickou revolucí. A tak jsme někteří přišli i do marxistického studentského sdružení v Lidovém domě, kam docházel i »starý pardál« soudruh Bohumír Šmeral, i do vlivu S. K. Neumanna a jeho »Června«, do vlivu profesora Zdeňka Nejedlého a jeho »Varu«, i do proletářských dělnických tělovýchovných organizací. A tak také první vzpomínka na soudruha Doležala je spojena s tělocvičnou tehdejšího gymnasia v Resselově ulici. Tam jsme my, studenti gymnasté ze Smotlachova vysokoškolského sportu chodili cvičit, a tam jsem také jako cvičitel objevil ve svém družstvu nového člena, který mi byl hned nápadný a — sympatický. Měl totiž na šponovkách jediný místo sokolského červeno-modro-bílého pásu pás rudý. To mi hned napovědělo, že tento blondák, který tak pěkně prováděl vzepření vzklopno na hrazdě, je členem Federované tělocvičné jednoty a tedy levičák. S překvapením jsem jej pak objevil buď na přednášce, či na semináři profesora Krejčího. A pak jsme se teprve domluvili. Poznal jsem, že to je moravský Slovák, který v té době byl už členem strany a spoluzakladatelem její místní organizace ve svém rodišti i členem místní Federované tělocvičné jednoty ve Veselí nad Moravou. Tento náš společný politický názor nás pochopitelně velmi sblížil.

Pak mi zmizel z obzoru na mnoho let. Věděl jsem o něm jen, že šel studovat psychologii do Německa, do Lipska, města Wundtovy tradice. Až po letech, kdy jsem po několika štacích jako středoškolský kantor zakotvil nakonec v Praze, objevil jsem svého známého na nějaké přednášce Psychologické společnosti. Teprve tehdy jsem po přednášce zvěděl podrobnosti o jeho pobytu a studiu v Německu. Nato se objevil v Praze jako náměstek ředitele bývalého Psychotechnického ústavu, který zreorganizoval a zapojil do aktuálních úkolů tehdejší doby. A pak už jsme byli ve styku častěji. V době středoškolské reformy prof. Bydžovského přišel s myšlenkou psychologickým vyšetřováním pomáhat našim kvartánům v rozhodování, zda mají jít dál na studia středoškolská, či na odbornou školu nebo spíš do praktického života, jak se tehdy říkalo. A zde jsem se se soudruhem profesorem Doležalem dostal do užší spolupráce i jako odborářský pracovník bývalého Jednotného spolku českých profesorů. Z mé iniciativy byl organizován pro zájemce z členů tohoto spolku prázdninový psychologický kurs — byl v něm i soudruh profesor Tardy — a pak už se na středních školách rozběhlo známé vyšetřování kvartánů a později oktávánů. V souvislosti s ním vznikl i můj interview pro »Světovzor« se soudruhem Doležalem o této akci i o dalších plánech, tehdy jím už vedeného ústavu. Pamatuji se, že závěr článku zněl, že by si z ústavu přál vybudovat institut na způsob sovětského »Institutu truda«. To byla myšlenka smělá, tehdy přímo odvážná, a měla pochopitelně za první buržoazní republiky jen malou naději na realizaci. Tenkrát jsem také při psychologickém vyšetřování studentů spolupracoval externě v ústavu při plném kantorském úvazku na libeňském gymnasiu.

Ještě malá vzpomínka, charakterizující také trochu politický profil soudruha Doležala. Ústav byl jeden čas umístěn v traktu Karolina, kam za smutně proslulé insigniády, organizované a vedené fašistickým profesorem Dominem, tehdy rektorem Karlovy university, vnikli zfanatizovaní šovinističtí čeští studenti. Sekerami rozbili dveře bohemistické knihovny Německé university, která byla o poschodí níže než ústav psychotechnický. Se soudruhem Doležalem jsme se jim postavili na odpor a podařilo se nám nakonec demolování českých knih Německé university zabránit.

Mě však mé kantoření a později ředitelování na pokusném Atheneu odvedlo od zájmové práce aplikované psychologie. Teprve za okupace po zrušení Athenea mi soudruh Doležal umožnil zase pracovat v tehdejší Ústavu lidské práce v Jerusálemské ulici. A tenkrát v době nacistického temna a hitlerovského teroru jsem poznal, jak takticky obratně dovedl soudruh Doležal hatit plány, které okupanti s ústavem měli a de facto řídit tento »Institut für Arbeitswissenschaft«, i když vedoucím byl jmenován německý příslušník — nacista regierungsrat dr. Busolt. V ústavě našli místo četní pracovníci okupanty zrušených institucí (Zemský pedologický ústav, Ústředí poraden pro volbu povolání aj.), byli tam přijati soudruzi, jež okupace připravila o existenci a o nichž bylo dobře známo, že byli aktivními komunisty; zůstali tam zaměstnáni, byli nově přijati nebo i jinak podporováni rodinní příslušníci gestapem umučенých, nebo popravených komunistů a příslušníků podzemního hnutí odporu, ačkoliv takové počínání se trestalo přinejmenším internací v koncentračním táboře. V ústavě nalezla útočiště i řada studentů, kteří by jinak byli »nasazeni« do hitlerovského Německa, se všemi jeho hrůzami, tak drasticky vylíčenými v Ptáčnickově románu. A do ústavu byli později přijati i studenti, které nacistická »milost« propustila z koncentráků po známé akci ze 17. listopadu 1939. Byl mezi nimi např. i můj bývalý žák z libeňského gymnasia, soudruh Jiří Hájek, dnes známý literární pracovník. To jsou skutečnosti v dnešní době málo známé, pokud jsou známé vůbec, a myslím, že je třeba je u příležitosti šedesátin profesora Doležala připomenout.

Od našeho studentského mládí uplynula doba čtyřiceti let, doba více než jedné generace. Z žáků profesora Krejčího, pokud se zabývali psychologií, už mnozí nežijí a jinak je život rozvál na pracoviště, která s jeho oblíbenou vedou nemají mnoho společného (až na soudruha prof. Chmelaře). Soudruh Doležal nebyl Krejčího žákem v pravém slova smyslu, studium v Německu a vlastní práce ho přivedly ne k abstraktnímu postupu obhájce psychofyzického paralelismu u nás, ale k praktické aplikaci psychologické vědy. Po té stránce vykonal u nás velký kus užitečné práce a patří mu za to dík. Dnes by stálo za to vzkřísit jeho dávnou myšlenku »Institutu truda« s novým marxistickým pojetím pro vypracování těch ohromných úkolů, které nám v tak grandiózních perspektivách nakreslil program KSSS, schválený XXII. sjezdem.

S. Racek

Šedesátku jako životní zastavení, my starší, ani neuznáváme, jelikož máme před sebou ještě dosti výkonných sedmdesátníků a pětasedmdesátníků. Avšak třicet let úspěšné práce v čs. psychologii, to stojí věru za povšimnutí i za upřímnou gratulaci. K tomu je třeba si zpřítomnit situaci tehdejšího Psychotechnického ústavu MAP, do níž přicházel s výborným teoretickým i praktickým vybavením mladý psycholog z drážďanské techniky. V Praze potřeboval obé: ústav stagnoval jak po stránce metodické, tak i personálně, finančně a organizačně. Zastaralé testové metody musely vystačit jak pro primánka, tak i pro ředitele podniku, počet špatně placených pracovníků stačil tak na náhodné menší úkoly, financemi vládlo kuratorium tím způsobem, že při nejmenším náznaku újmy příjmů dávalo všem zaměstnancům výpověď, aby ji zase odvolalo, když se peněžní situace poněkud zlepšila. Ústav byl umístěn v nevyhovujících místnostech zadního traktu paláce Golz-Kinských, kde jen nemálo zvýšený provoz byl skutečným hlavolamem. Musel to být tvrdý přechod pro nového náměstka ředitele z uspořádaných a hmotně bohatě zajištěných pracovních poměrů. Není to nadsázkou, že místoředitel opravoval kliky — neboť nebyly peníze na řemeslnickou opravu a příslušný pracovník ústavu považoval to za práci nesrovnávanější se s jeho funkční úrovní. Takových kuriozit by bylo mnoho, nesouvisí však s čs. psychologií.

Přeměněný Ústřední psychotechnický ústav se dosti rychle zakořeňoval do českého života, získával úkoly ve veřejné správě i v soukromém podnikání. Brzy už nemusel žebrotit o subvence, protože za ně dával protihodnotou svou práci. Dr. Doležal našel záhy kontakt s praktiky ve výrobě; výsledkem byly nové cesty ve výchově průmyslového dorostu a v zácviku dospělých pracovníků, v zábraně úrazové, v otázce vedení lidí a v jiných oborech průmyslové praxe. Praktici vycítili hned, že tu nepřichází jen rovnocenný vědecký partner, ale někdo, kdo má vyšší přehled a cíle, kdo dovede ukázat nové cesty a kdo dovede vést. Byly to stovky přednášek a porad, které utvrzovaly vzájemnou součinnost. V těchto dobách se tvořil morální kapitál, jenž odvedl své úroky, kdy toho bylo nejvíce třeba — za okupace.

Ve výběrové praxi důsledně a nesmlouvavě odstraňoval mechanické testování a dával svým spolupracovníkům k dispozici pomůcky k zachycení celé osobnosti posuzovaného člověka. Nejednodušoval si vedení svých podřízených, rejstřík jeho pokynů a podnětů byl velmi rozsáhlý. Někde dotaz, jinde zase nenápadný pokyn, a kde nebylo jiné pomoci — i velmi rázný příkaz. Většinou mu však pomáhal jeho neobyčejný smysl pro humor, který projasnil mnohou trudnou chvíli. Kdo se chtěl učit, ten se naučil mnoho a mohl spoléhat na to, že jeho osobní iniciativa dojde vždy náležitě podpory.

Ústav lidské práce byl v plném rozvoji, když se jeho vedení uchopila německá ruka. Tehdy stál docent Doležal před mnoha úkoly: udržet ve prospěch českých lidí tuto významnou instituci a zasahovat všude tam, kde bylo třeba pomáhat. V té době odváděla veřejná správa a průmyslová praxe doc. Doležalovi svůj vděk za dříve prokázané dobré služby. Mnohý z tehdejších posluchačů zavřených vysokých škol snad dodneška neví, že mu vděčí za přechod do průmyslové praxe a do dalšího školení. Byl iniciátorem dvouroční odborné nástavby pro maturanty, rozsáhlého poradenství pro dorost, jemuž umožňoval dostat se tam, kam patřil a vyhnout se tomu, co pro něho chystali okupanti. Výčet všech těchto akcí by byl příliš dlouhý. Všechny vyžadovaly logické promyšlení, ale především občanskou odvahu.

V té době se rozrostl ústav do poněkud nesourodé šíře. To však nevyplývalo ze ctižádostivosti doc. Doležala, nýbrž z druhé části jeho vůdčí zásady ve vedení lidí: chladná mysl a vřelé srdce. Bylo třeba zachránit tolik pracovníků zrušených institucí, a to takřka před očima pánů v černé uniformě, kteří téměř stále věnovali svou pozornost ani ne tolik ústavu, jako spíše osobě jeho českého vedoucího. Podařilo se mu bez poruch a ztrát převést Čs. ústav lidské práce do klidnějších dob poválečných. Pak vyvstalo mnoho úkolů kolem ústavu a psychologické katedry, na to však vzpomenu jiní, povolanejší.

Ze vzpomínky na práci profesora Doležala vyšla mi historie proměn Čs. ústavu lidské práce. Ale nechť, vždyť to bylo jeho dílo a nikterak bezvýznamné a polovina jeho života byla v něm a v institucích, jež vznikly na jeho místě.

A co přát jubilantovi? Především více zdraví, méně osobních starostí a hodně té bývalé bujaré slovácké mysli. Pak snadněji unese úkoly, jichž má, jak všichni víme, naloženo dosti.

F. Tríska

Málokterý z návštěvníků Psychologického ústavu KU si dnes povšimne starých zasklených dubových skříní a když už to udělá, sotva pochopí, že znamenají ještě něco jiného než sbírku archaických laboratorních přístrojů. A přece je v nich víc, než upomínka na »zlatý věk« psychotechniky. Je to vlastně kus historie dnešního ústavu a snad v jistém smyslu i kus historie celé české psychologie.

Dnešní posluchači psychologie považují za naprostou samozřejmost, že od prvního ročníku přicházejí do styku se složitými elektronickými přístroji. A proto si asi těžko mohou představit, co to pro nás, poválečné studenty, znamenalo, když se všechny ty ladičky, Wundtova kyvadla, perimetry, rotačky na míšení barev atd. začaly stěhovat z beden, v nichž péčí dr. J. Rameše přečkaly okupaci, do skleněných vitrin a když o semestr později, po příchodu profesora Doležala na filosofickou fakultu, ožily na první hodině prvního psychologického praktika. Vždyť do té doby byla pro nás psychologie ryze knižní, více méně spekulativní věda, jejíž nesporné poznatky jsme se snažili vstřípnout si v paměť a o jejichž problematických otázkách jsme vedli stejně nekonečné jako akademické disputace. V psychologické laboratoři, na psychologickém praktiku se před námi otevřel nový svět: vedle poznatku se vynořila i cesta, která vedla k jeho objevení. Naučit se z učebnice pár odstavců o zorném poli bylo dílem půl hodiny. Sestrojení zorného pole pro každé oko zvlášť, pro každou barvu zvlášť, pro pohybující se a nehybný předmět atd. stálo měsíc usilovné práce. A přece jsme měli raději cestu druhou. Znamenala sice ztrátu volného času, nekonečné malování protokolů a podnětových řad, trápení s pokusnými osobami, únavné vyhodnocování výsledků nejprimitivnějšími matematickými metodami atd. atd., ale dávala nám za to pocit uspokojení z tvořivé práce. A to bylo zřejmě to podstatné.

Škoda, že v krátké vzpomínce není místo pro hlubší rozbor. Snad tedy ještě na konec několik slov o významu psychologické laboratoře profesora Doležala, tohoto našeho prvního poválečného experimentálního pracoviště.

Troufám si tvrdit, že tehdy, před 15 lety, jsme si sotva uvědomovali, že práce laboratoře a pojetí psychologických praktik přinesly něco víc, než osvojení určitých vědomostí a dovedností. Sotva jsme tehdy viděli a mohli vidět, že z opravdového zaujetí se zrodilo něco, co by se za jiných podmínek stalo možná obsahem celé jedné historické epochy vývoje české psychologie: byla otřesena zakořeněná tradice filosofující psychologie, opřena o autoritu Františka Krejčího a nedůvěra k experimentu — dedictví to po Františku Šerackém. Laboratorní experiment se bez zvláštních bojů a diskusí stal samozřejmostí. Snad až tady někde je třeba hledat kořeny onoho respektu a zájmu o metodologii, stejně jako snahy (často přímo potřeby) o jemnou, k podstatě jdoucí analýzu (»mikroanalýzu«) a »čistotu« výzkumné práce, která tak typicky odlišuje řadu našich psychologů a usnadňuje jim mimo jiné i realizaci toho přerodu, který psychologie ve světovém měřítku prodělává nyní pod vlivem kybernetiky, teorie informací, techniky polovodičů, složitých matematických strojů ap.

Také druhý příznačný rys, zaměření na praxi, který rovněž příznivě odlišuje naše psychology od řady psychologů zahraničních, má své zárodky až tam někde daleko v prvních letech po zřízení psychologické laboratoře profesora Doležala. Experimenty s psychotechnickými přístroji, o nichž byla zmínka výše, tvořily totiž pouze první část praktika. Jakmile jsme pochopili základní zásady výzkumné práce, osvojili si základní metody kvalitativní a kvantitativní analýzy a získali základní zkušenosti s interpretací získaných dat, museli jsme z laboratoře ven, do praxe. Snad si ještě dnes někdo vzpomene na výzkum účinnosti náborových prostředků, nebo aspoň na tramvajové plakátky, jimiž byla jednu dobu vyplněna jediná místnost, z níž sestávala psychologická laboratoř. Vnějšíkově nevybočoval tento výzkum z rámce klasické psychologie reklamy, ale svou podstatou, svou koncepcí byl nový. Kdopak z psychologů se tehdy, v roce 1948, zamýšlel nad náborovými prostředky, jakožto prostředky výchovy vkusu, estetického citění, vytváření nových potřeb, vedení lidí ap.? A takových témat bylo více. Nejslavnější však byl výzkum absentismu v závodech n. p. Svit v Gottwaldově (1949). I když nemohl přinést pochopitelně žádné převratné výsledky, znamenal pro nás studenty důležitý krok: přechod od cvičných úkolů k úkolům společensky významným.

Ale stejně jako v případě experimentu, mělo i zavedení společensky užitečných úkolů do praktika důsledek přesahující rámec studijních cílů: podobně jako nedůvěra k laboratornímu výzkumu zmizel bez zvláštních bojů i předsudek, že aplikovaná psychologie nepatří na universitu. A to byl první předpoklad toho, aby se mohla psychologie začít účinněji podílet na životě společnosti. Stará užitá psychologie, zatížená empirismem, postrádající solidní teoretickou bázi a odtržená od základního výzkumu to nikdy dokázat nemohla.

Ale to už zasahujeme do další etapy vývoje dnešního Psychologického ústavu KU, do etapy, kdy se ze skromné psychologické laboratoře, tvořící součást filosofického semináře, sestávající všeho všudy z profesora Doležala, jednoho asistenta a jednoho laboranta a žijící v podstatě z nadšení a obětavé práce, vznikla konsolidovaná, kádrově, materiálně i teoreticky upevněná katedra psychologie.

D. Tollingerová

★

Psychologický seminář, v jehož čele působil prof. dr. Jan Doležal, míval atmosféru, na kterou není možno zapomenout. Soustřeďovalo se tam nadšení, zdravá zvědavost, mladá energie, oddanost svému profesoru, kritický postoj a hlavně se pěstoval kolektiv a zase kolektiv. Takový, který pak s námi jde do života zároveň se vzpomínkami na exkurze, na první samostatné pokusy o vědeckou práci, na objevy i na ty ještě častější naivní, ale vážně brané rádobyobjevy, na rozhovory nadšené, zdravě temperamentní i klidné, na celý ten neviditelný tmel, který nás držel pohromadě.

Jak jsem pracovali? Z prvního semináře jsme odcházeli do svých domovů s vědomím: to a to musíme zpracovat, rozluštit, ovládnout. Na prvním sezení bylo stanoveno téma. Byly prohovoreny jeho hlavní i podružné souvislosti. Každý se vyjádřil, jak by k tématu přistupoval, jaký aspekt by ho zajímal. A podle toho pak byly rozdány referáty.

Povzbudivá otázka: — Kdo se ujme vedení a organizování referátů? — nebyla tehdy nevídanou štafetou, kterou bychom bývali jeden přesunovali na druhého, ale signálem k tomu, aby se zvedaly ochotné ruce a často se pod nimi tak trochu ozývala i žárlivost, když profesor pověřil jednoho a na druhého hrozilo nic nezbyt. Byla to však vždy zbytečná obava, neboť pro hlavu plnou zvědavostí našel soudruh profesor úkol vždycky.

Postup práce byl asi takový: Obyčejně se napřed probral jakýsi úvod k vybranému problému. Např. »Psychologie práce«? — Tak napřed o dřívějších a soudobých formách práce, a jak se potřeba pracovní psychologie postupně vytvořila. Na další schůzce býval středem zájmu historický přehled doposud v té věci vykonaného. Vyplynulo z něho, jaké otázky zbývají a v jakém směru můžeme rozvinout vlastní, čekající iniciativu. K čemu minulost zavazuje a naopak co opomněla. Třetím stadiem práce byl přehled výzkumných metod, kterých bylo až doposud použito a jaké jsou současně k dispozici; kritika těchto metod, uvážení, do jaké míry přímo nám v naší společenské situaci mohou být prospěšné. A pak se již řešily problémy speciálního rázu. Tak třeba otázka, jakým způsobem je možno usnadnit fyzickou nebo duševní práci, jakou úlohu má odpočinek jednorázový nebo kratší a opakovaný, který je vhodnější. Jak je možno při rozmísťování pracovníků užít vlastností toho kterého jedince. Podrobnější psychologie jednotlivých povolání, úkoly pracovní psychologie dnes atd.

S tématem se obyčejně vystačilo na jeden semestr a není to nikterak sentimentální, když přiznáme, že jsme často opravdu litovali, že už jsou vánoční či letní prázdniny a že nadchází přestávka v hledání, diskusích, experimentech. Ale věděli jsme, že pro příští semestr čeká zase již něco jiného, stejně závažného. Nešlo jen o referáty z určených knih; sami jsme často musili odbornou literaturu vyhledat, a to nás nejvíce těšilo. Zpestřením seminárního programu bývaly exkurze do prostředí, které nám mohlo posloužit jako praktická ilustrace k probranému studijnímu materiálu.

Diskuse na semináři byly živé, někdy i velmi bojovné. K nejtemperamentnějším účastníkům patřil sám soudruh profesor. Dovedl vždy mistrně rozebrat každý přednesený názor, vyvodit jeho logické důsledky a zkonfrontovat je se skutečností. Nikdy jsme ze semináře neodcházeli s pocitem, že se jen tak o něčem mluvilo, aniž by se dospělo k řešení, nebo alespoň k vytyčení cesty, která by k řešení mohla vést. Nikdy se také nestalo, aby se diskuse nebo referát uchýlily od hlavního tématu. Soudruh profesor takový příspěvek brzy přerušil a vytyčením hlavního problému rychle přivedl na správnou kolej. Závažnější podněty z řad účastníků semináře nebo názory, se kterými nesouhlasil, jej často vyprovokovaly k delším a soustavným výkladům. Toto někdy i celou hodinu trávající jakoby hlasité promýšlení a rozbírání určitého problému bylo vždy strhující, velmi poučné a přesvědčivé. Bylo jasné, že všechny jím pronesené téze se opírají o ucelený, dobře fundovaný a často i velmi původní názor na projednávanou látku. Diskursivní způsob přednesu tolik nutil k tomu, aby chom přemýšleli s sebou, že jsme ani nepomýšleli na záznam toho, co jsme slyšeli. Tak mnohá cenná myšlenka zůstala jen v naší mysli, neobjevila se nikdy na papíře, k formování našich psychologických názorů však přesto přispěla nemalým dílem.

V semináři prof. Doležala jsme se učili jít u každého problému ke kořenům a k jádru věci, a to s neúprosnou logikou. Učili jsme se myslet samostatně, dokazovat vše argumenty a ne citováním autorit. »Proč vlastně studujete psychologii?« položil jednou na semináři prof. Doležal otázku každému z nás. My ze sebe rozpačitě soukali, že nás zajímá lidská povaha, že si chceme ujasnit některé vlastní problémy a nesnáze, nebo že nás láká filosofická otázka podstaty duševna či různé jiné cfe. Až jeden krasořečník přišel s argumentem, že důležitost psychologie zdůraznil už Aristoteles. »Tož zaprvé to není tak docela pravda a za druhé Aristotela nechte teď na pokoji. Mě zajímají vaše důvody a ne Aristotelovy,« poznamenal na to profesor Doležal s humornou rozmrzelostí.

Na každém semináři jsme byli přímo provokováni k tomu, abychom otevřeně a bojovně hájili svůj názor — i když často ještě ne zcela vyzrálý —, ale také jsme se učili pozorně vyslechnout argumenty proti němu a poctivě se s nimi vypořádat. S čím jsme však nikdy nesměli přijít, to byly fráze. Jejich prázdnotu dovedl profesor Doležal rychle odhalit a usadil frázistu svým sarkastickým humorem tak tvrdě, že si pro příště rozhodně rozmyslel zkoušet něco podobného znovu.

Při vši své velké zaměstnanosti věnoval soudruh profesor Doležal mnoho času i našim problémům osobním. Všiml si našich nesnází a pomáhal nám je odstraňovat. Pracovalo se nám pak klidněji a s větším soustředěním.

Když někdy dnes vidíme tu a tam unuděný obličej některého studenta nad tenkým sešitem skript, nebo když zaslechneme různé poznámky o tom, jak je možno práci obejít nebo si ji učinit pohodlnější, vzpomínáme na naše tehdejší přátelské pútky mezi sebou i s našim učitelem a na to, jak jsme jim byli vedeni k tomu, problémy vyhledávat a ne se jim vyhýbat. Měli jsme samozřejmě mnoho nejasností, mnohé nedostatky a mnohé nám bylo možno vytknout. Ale úsilí, k němuž nás tehdejší psychologické semináře profesora Doležala vedly, a jejich přátelská atmosféra nám poskytlily do života a pro další vědeckou práci pevnou oporu.

V rychlém tempu dnešní doby, kdy mnozí z nás, bývalých členů semináře profesora Doležala, stojí na odpovědných místech, není možné zapomenout, jak jsme po druhé světové válce začínali pracovat. Proč jsme tuto stať napsali, není však věc náhody nebo jen sentimentální vzpomínky. V celém životě a zejména ve školské praxi se snažíme bojovat ze všech sil proti formalismu, povrchnosti a proti frázím. Učitelství a odborné pedagogické časopisy se již řadu let poctivě snaží vymýtit toto vše ze současné školské praxe. Velmi správně o tom hovořil např. na srpnové celostátní učitelské konferenci v Praze soudruh ministr Kahuda a tajemník ÚV KSČ soudruh Hendrych. Přesto však se stále nějak nedaří úspěšně se s těmito bolestnými problémy naší školy vypořádat. Jistě by to bylo snazší, kdyby více vysokoškolských učitelů vedlo své žáky tak, jak jsme byli vedeni my v semináři profesora Doležala.

J. Veselý, O. Hošek

Na psychologických pracovištích filosofické fakulty University Karlovy byla vždy věnována velká pozornost ujasnění a propracování teoretických a metodologických základů marxistické psychologie. Integrovanou úlohu v této práci měl asistentský seminář, který založil a řídil prof. Doležal. V letech 1954—1957, kdy byla činnost semináře nejintenzivnější, byly zpravidla předmětem diskusí základní otázky psychologie. Tyto otázky vyplynuly jednak z rozboru závažných aktualit v zahraniční i domácí psychologické literatuře, jednak z výzkumných úkolů jednotlivých zúčastněných pracovníků.

Počátky semináře byly skromné. Pravidelně jednou týdně odpoledne se kolektiv pracoviště scházel k posezení u kávy kolem kulatého stolu v některé z velkých pracoven v Toskánském paláci. Program semináře nebýval zpočátku přesně stanoven. Náměty diskusí vyplývaly přirozeně z pedagogické a výzkumné práce členů kolektivu. Postupně se počet pracovníků rozrůstal a průběh semináře byl postupně podřizován dlouhodobému programu.

Referovat na semináři byl vždy úkol velmi náročný. Žádnému referentu by se nepodařilo odpřednášet, nebo dokonce přečíst připravený výklad. Referát se většinou skládal z řady skloubených diskusních podnětů. Po výkladu každého uzavřeného celku či ucelené myšlenky se rozpředla diskuse, která mnohdy zcela změnila osnovy připraveného referátu. Diskuse byla vždy zcela otevřená, nemilosrdná k nedostatkům, ale věcná a soudružsky pomáhající při překonávání chyb či nepřesností. Každá diskuse

byla zaměřena tak, aby referujícímu pomohla upřesnit jeho myšlenky a ukázat na perspektivy další práce.

Prof. Doležal diskusí suverénně a s přehledem řídil a plně jí žil. Vždy dovedl podnětně rozvést náměty, pohotově formulovat koncepci s bohatě rozvětvenými a domyšlenými souvislostmi. V živých diskusích se dařilo postupně rozpracovávat základní teoretické i metodologické otázky; žádný názor nebyl apriorně odmítnut bez důkladného rozboru. Získané poznatky i myšlenkové vytříbení základních psychologických problémů vytvořily základy, na nichž jednotliví účastníci semináře postupně vypracovávali své výzkumné úkoly a které byly vodítkem i v jejich pedagogické práci.

Připomínáme-li na tomto místě tradici asistentických seminářů, nejde nám o vzpomínku na minulost. Tato tradice zůstala živá a stala se na pražských universitních psychologických pracovištích základem stylu vědecké práce. Úsilí, které prof. Doležal při vedení asistentického semináře vynakládal, je zachyceno pouze v paměti a v kulisách poznámkách účastníků. Jeho hodnota se však rovná velké tvořivé badatelské práci.

V. Břicháček, J. Růžička

Je nesnadné napsat krátkou osobní vzpomínku na člověka a chtít přitom zachytit alespoň jeden z podstatných rysů jeho povahy.

Prof. Doležal je významná osobnost v naší psychologii. Vychoval mnoho žáků, vybudoval psychologický ústav vynikající úrovně. Pronést slova chvály a uznání za toto velké dílo přísluší jiným. V osobní vzpomínce nás však napadá otázka mnohem prostší, ale někdy i nesnadnější: co vlastně víme o samotném člověku?

Můžeme mít k němu různý vztah. Jedni kladný, druzí záporný. To je úděl každé výrazné osobnosti. Ale co víme o jejím životě, o vnitřních bojích, o pocitech osamění, o úsilí budovat dílo na pevných základech a trvalé hodnoty, dílo, které by přerostlo vlastní osobnost, jehož budování by přehlušilo třeba vlastní pochybnosti?

Co víme o kořenech oné kritičnosti prof. Doležala? Oné kritičnosti nemilosrdné k sobě a někdy tak nesnadno přijímané druhými? Tato vlastnost činí člověku život nesnačný, někdy tak těžký, že její příčiny musí být pravděpodobně hluboko v jeho životních osudech.

Této stránky osobnosti prof. Doležala se týká moje vzpomínka. Byl jsem jím kdysi pozván do psychologického semináře katedry, abych hovořil o problému, kterým jsem se právě zabýval. Byl to problém mně velmi blízký, osobní ve vlastním významu slova, poněvadž vyrostl z pedagogické praxe. Pokoušel jsem se objasnit příčiny, které vedou k porušování vztahů mezi člověkem a společností a zkoumat na tomto podkladě cesty a dosah výchovy ke kolektivnosti. Diskuse v semináři byly velmi bojovné. Při každé myšlenkové nedůslednosti, při každé nedosti jasné formulaci znovu a znovu všecko hájit! Znovu a znovu mít pocit, že se hroutí to, co si člověk tak pracně vytvořil v myšlenkách a co si již oblíbil! Někdy jsem měl takovou chuť všeho nechat.

Proč o tom píší? Uvědomil jsem si později, jak velký význam může mít v životě kritika, vážné, důsledné, kritické posouzení záměrů, činů a myšlenek. Donutilo mě to jít v práci dále, kam jsem se dříve neodvážil — k otázce metody zkoumání tak složitých jevů, jako jsou vztahy mezi člověkem a společností. To byl pro mě neobyčejně podnětný výsledek těchto seminářů, vedených s vynikající kritičností a důsledností.

Tato vzpomínka se dotkla jenom jednoho povahového rysu. Není snad podstatný, ale dokáže rozdělovat lidi v přátele a v protivníky. Moje vzpomínka je pokusem o chválu kritičnosti. Není vědeckého poznání bez neúprosného ověřování každé myšlenky, každého názoru. Zdá se mi, že bez toho není možný ani růst vědeckého pracovníka, To bylo dáno vynikající měrou některým starým učitelům. Je to velmi náročný přístup k mladšímu pracovníku, který od něho vyžaduje opravdového úsilí o vědeckou práci, o pravdivé poznání. Pak teprve ona neúprosná kritičnost nabývá vlastního, kladného smyslu.

Zdá se mi, že v této vnitřní pohotovosti člověka nevyhýbat se kritickým střetnutím při promýšlení problému je jedna z kladných vlastností vědce. Setkávali jsme se s ní u vážných vědců a učitelů v době minulé. Vždy měla kladný význam pro pokrok vědy a pro výchovu vědeckých pracovníků. V době, kdy cesta naší společnosti ke komunismu si vyžaduje stále většího počtu lidí, přistupujících k svým úkolům tvořivě a s odvahou, se odpovědný kritický vztah k druhému člověku stává nezbytností.

Jar. Doležal

Při vstupu profesora Jana Doležala na nejspodnější hranici senia se každý z nás zamýšlí nad jeho prací a nad splněním životního úkolu. Činíme tak neformálně, mísíce objektivní skutečnost s osobními zážitky a se subjektivním stmelováním útržků v celistvý medailón. Mluvíme proto také v první osobě.

Mé prvé seznámení s jménem dr. Doležal (sic) bylo na hygienické výstavě v Drážďanech v srpnu roku 1928. Jedna velká síň byla tam věnována psychotechnice. Při stěnách byly vkusně umístěny rozmanité přístroje, u nichž byl z velké části jako vynálezce označen muž s českým jménem, o němž jsem dosud neslyšel. To bylo jedno z překvapení mého života. Vnitřní hlas mi řekl, že jde o Čecha. Tento nový poznatek jsem vítal s radostí. Při nejbližší schůzi Psychologické společnosti mi nikdo nemohl dát informaci o vědeckém pracovníku, který se tak významně umístil v cizině. Teprve na začátku třicátých let jsme mezi sebou uvítali mladého blondýna, jehož pracovní vizitku jsem první poznal.

Mladý muž s hlubokým laboratorním vzděláním a s mnohaletou psychotechnickou praxí zasáhl hned po návratu novátorsky do organizace práce experimentálně psychologické. Teprve třicetiletý vědecký pracovník byl náměstkem ředitele Ústředního psychotechnického ústavu, jehož byl vlastní duší. Organizační talent, jež dr. Doležal osvědčil jako asistent Psychotechnického ústavu na drážďanské technice, při budování výstavy Die technische Stadt a při zřizování saských poraden pro volbu povolání, nebyl by sám stačil na to, aby přivedl náš vědecký ústav pro užitou psychologii na světovou úroveň, kdyby nebyl kovaným odborníkem, jehož vlastní invence, rady a pokyny byly opřeny svrchovanou autoritou.

Vést ústav, který posléze zaměstnával více než dvě stě zaměstnanců, spotřeboval tolik času a energie, že musil vědecký pracovník stále jen rozdávat. Ředitel Ú. P. Ú., který přešel v Ústav lidské práce, neznal nikdy zákona o osmihodinné práci. Zastihovali jsme jej v činnosti do pozdních hodin večerních, za řinčení telefonu, za návštěv, za konferencí a za návrhů pracovních postupů a nových aparatur.

Po habilitaci v normálním tehdy věku třiceti čtyř let přibyla k odborné a organizačské práci ještě činnost badatelská a učitelská, kterou po dvou letech přerušila tvrdá bota okupačních násilníků. Docent Doležal pokračoval i za nebezpečných podmínek ve své práci pro národ. Po válce rozvinul docent Doležal všecku energii na budování nejen Ústavu lidské práce, nýbrž i od svého jmenování profesorem roku 1947 na organizaci psychologického studia, katedry psychologie a Psychologického ústavu. Universitní činnost byla na tomto poli spjata s tisícerými problémy, které musily být řešeny někým, kdo umí vést věci k rozmachu. Takovým mužem byl profesor Doležal, který budoval universitní instituce, organizoval psychologii v různých universitních a ministerských komisích, projednával závažné otázky s ústředím Revolučního odborového hnutí a připravil obrodu Československé psychologické společnosti. Všichni jsme si byli vědomi, že soustřeďujeme příliš mnoho starostí, zákroků a závažných řešení do jedné hlavy, ale nikdo jiný neměl takový přehled, rychlou orientaci, pohotovost a bystrost usuzování o praktických věcech, odborné znalosti, koordinační schopnosti, správnou politickou základnu a pevnost v rozhodování jako on. Lidem to snad připadalo jako stokrát nic, ale ta pracovní mnohotvárnost, odpovědnost a časová náročnost počaly narušovat i ten nezdravý organismus z dobrého rodinného materiálu. Jen skutečný hrdina práce mohl zvládnout tolik úkolů, v nichž byl iniciativní a vedoucí silou. Výsledky jsou vždy patrné ze srovnání. Dáme-li proti sobě bilanci české psychologie z roku 1938 a z roku 1961, vidíme jasně ten rozrost do šíře a do světovosti. Málokde je v Evropě větší ruch v psychologickém dění, málokde je vypravenější laboratoř, málokde je mohutnější postup praktické psychologie a pro myšlenější plánovitost každého počínu. Předváleční pracovníci vidí, že velký podíl na mocném rozmachu má ten, kdo stál v čele katedry, psychologického ústavu, Psychologické společnosti a různých komisí ne jako předsešnický figurant, nýbrž jako aktivní kormidelník.

Jen ti, kteří nevidí také do zákulisí, neznají překážky, nemají možnost porovnání a sami nikdy nic účinně neorganizovali, mohli by si myslit, že jsme v minulém odstavci jen tak jubilejsky naasadili. Ve skutečnosti je tu jen konstatování: bez obezřelého dirigenta by nebylo na shromáždění tři sta psychologů tam, kde jich bylo před válkou třicet. Uvědomujeme si však, že tato napěchovaná a složitá činnost, která zabírala všechen čas, znamenala zároveň obět u pracovníka, kterému se dostalo badatelského školení. Osudem vynálezce a organizátora bylo, že nemohl rozpracovávat širší teoretické problémy, jejichž publikace by přispívala k vědeckému pokroku. Tento dialektický rozpor vyplnil dvacet posledních let Doležalovy činnosti.

Zaměstnanost až do extrému nebyla jedinou příčinou, proč snad bude příští gene-

race ochuzena o dílo, pro které byl autor výjimečně nadán a metodicky důkladně připraven. Celým svým rázem osobnosti byl totiž profesor Doležal analytik. Má dar rozčlenit složitý problém a vystihnout v něm to hlavní a podstatné. Podrobnost, jednotlivý problém jej pak strhne k propracování. Umí dát všední věc do nového světla, dovede přizpůsobit metodický útok podmínkám vědecké otázky. Proto již v mecitma byl mezi vynálezci nových aparatur, které umožňovaly přístup k těm stránkám lidské bytosti, které nelze postihnout bez laboratorního vyšetření. V tom věku a na začátku třicítky uveřejnil několik bystrých studií, které byly skutečným příspěvkem psychologickému poznání. Tyto objevné práce, připravené s metodickou přesností, zůstaly však izolovány, a roztroušeny v časopisech a v ročenkách. U Doležala byla jakási nechuť k syntéze, k řešení celkové problematiky, neboť si byl vědom její menší vědecké hodnoty, tím, že svádí k soudům nedostatečně verifikovaným. Jeho badatelská svědomitost a úsilí o přesné a nesporné poznání jej zdržovala od generalizací, které jsou právě podstatou synthetických prací. Jeho obšírné pojednání »Psychologie a psychotechnika výkonosti«, které mohlo vytvořit celou knihu (bylo publikováno ve Verunáčově sborníku Encyklopedie výkonosti), ukázalo, že mu sudičky neodepřely dar kritické syntézy. Těžká brzda přemíry úkolů zesílila však sklon k analytičnosti, takže tento inventor in psychologičis, který tolik se zasloužil o organizaci naší vědy a o řešení experimentálních úloh, věnoval se dosud spíše jen drobnokresbě nebo rozboru a hodnocení situace našeho vědního oboru a vytyčování jeho nové koncepce.

Nyní když však vstupuje do desetiletí, v němž horečná aktivita mužného věku ustává, bychom mu přáli, aby mohl přenechat dnešek mladým silám, aby nemusel už vést, ale jen pomáhat a radit. Moudrost počínajícího senia s neporušenou soudností si žádá prohloubené, kritické, uvážené syntézy všeho, co se za desítky let studií, experimentace, diskusí, přemýšlení a zkušeností shromáždilo. Našeho analytika čeká tento úkol, který si vyžaduje plné zralosti, má-li posunout vědecký vývoj dopředu. Uvolnění od denních úkolů a zaboření do většího soukromí studovny umožní vědeckému pracovníku, aby vytvořil podnětný, shrnující celek z toho, co s takovou plodnou aktivitou prožil. Analýza dráždí a rozptyluje, syntéza uklidňuje a soustřeďuje. Ten organismus našeho inventora in psychologičis, který jsme tolik přepjali, zesílí v klidné synthetické práci. Přejeme mu zdraví, aby mohl zpracovat metodiku vědecké psychologie a příručky industriální psychologie. Touto syntézou, kterou může u nás učinit jen on, ať dovrší své bohaté životní dílo.

V. Příhoda